

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ПАВЛА ТИЧИНИ
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

РЕФЕРАТ

на

**ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
освітнього ступеня «магістр»**

на тему:

**РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ**

Виконала:

студентка II курсу, 614дз групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітня програма: Спеціальна освіта
Вакуленко Тетяна Анатоліївна

Науковий керівник:

д.п.н, професор
**Цимбал-Слатвінська Світлана
Володимирівна**

Рецензент:

канд. пед. наук, доцент
Бабій Інна Володимирівна

Умань – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	7
1.1. Сутність креативності у форматворчому процесі становлення особистості.....	7
1.2. Креативний розвиток особистості як одна із форм соціалізації.....	20
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	30
2.1. Актуалізація творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами та умови розвитку креативності засобами ігрової діяльності	30
2.2. Концептуальні засади організаційної діяльності ігрових технологій як інтегральної умови розвитку креативного мислення.....	40
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

У сучасній психологічній науці проблема креативності займає важливе місце як проблема розвитку та вдосконалення людини, використання можливостей її психіки в умовах динамічного зростання мінливості навколишнього світу. За цих умов підвищуються вимоги до якостей особистості, які визначаються як креативні: відкритість новому досвіду, вміння знаходити оригінальне рішення в нестандартній ситуації, творче ставлення до дійсності. В сучасних умовах творча особистість стає прийнятною суспільством на всіх ступенях його розвитку. Швидкі зміни в житті, що відбуваються за невеликий відрізок часу, постійно вимагають від людини якостей, які дають змогу творчо і продуктивно ставитися до будь-яких змін. Для того, щоб ефективно взаємодіяти у суспільстві, адекватно реагувати на постійні зміни, людина повинна активізувати свій творчий потенціал. Отже, виникає протиріччя між репродуктивною формою традиційної системи освіти і актуальною потребою суспільства в креативній системі розвитку особистості [39].

Нині просто необхідно вміти вирішувати ситуації різними способами та критично мислити, адже інформація, яку щодня сприймає дитина будь-то від вчителя, чи від батьків, чи від її оточення, вся вона потребує правильного її розуміння та сприймання. Потрібно донести, що мислити критично — це не осуджувати (критикувати), а бачити та вміти вирішувати ситуацію різними способами. Саме цього швидко навчаються діти в інклюзивних класах. В. Гюго зазначав, що *починання, закладені в дитинстві людини, схожі на вирізани на корі молодого дерева букви, що ростуть разом з ним, і складають невід'ємну частину його* [75].

Надзвичайно складна та відповідальна місія сучасного педагога, адже, саме він дає ті перші починання та спрямування для подальшого гармонійного, всебічного розвитку дитини. Виховуючи дітей, ми в першу чергу формуємо своє майбутнє, адже саме вони із тими «викарбуваними» навичками, знаннями, вміннями будуватимуть не лише своє майбутнє, а й майбутнє нашої

нації.

Важливим атрибутом є вміння критично мислити. Робити це правильно та доцільно. Адже критичне мислення — складне й багаторівневе явище. Мислити критично означає вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень.

Найбільш розгорнутим формулюванням критичного мислення є широко відоме визначення Американської філософської асоціації (APA-Delphi): «Критичне мислення – це цілеспрямоване, саморегулююче судження, яке завершується інтерпретацією, аналізом, оцінкою і інтерактивністю, також як поясненням очевидних, концептуальних методологічних, або контекстних міркувань, на яких ґрунтується це судження». Також вони визначають ряд особистісних характеристик, які притаманні для людини з розвинутим критичним мисленням: «Ідеальне критичне мислення людини зазвичай пов'язане з допитливістю, хорошою обізнаністю, причиною довіри, неупередженістю, гнучкістю, справедливістю в оцінці, чесністю в зіткненні з особистими упередженнями, розсудливістю в судженнях, бажанням прояснювати проблеми і складні питання, ретельністю в пошуку потрібної інформації, розумністю у виборі критеріїв, постійністю в пошуку результатів, які є настільки ж точними, як використані першоджерела. Ця комбінація, що зв'язує розвиток вміння критичного мислення з розумінням основ раціонального і демократичного суспільства» [74].

Нині увага науковців все більше спрямовується на природу критичного мислення, зокрема практичний аспект (Н. Вукіна, Н. Дементієвська, І. Сущенко); стратегії розвитку критичного мислення стали предметом дослідження для О. Пометун; розвиток критичного мислення та підготовка проєктів є цариною для Дж. Стіл, К. Мередіт та Ч. Темп; критичне мислення його сутність і зміст вивчали О. Шкварко, О. Тягло.

Вплив факторів зовнішнього середовища на креативність розглядає П. Торренс і зазначає, що спадковість не є основним показником розвитку

творчих здібностей дитини, що саме сім'я виступає домінантою у реалізації її творчого потенціалу, лише завдяки підтримці батьків дитина реалізує свій внутрішній потенціал. Основні моделі сімейного виховання, вплив сім'ї на креативний розвиток особистості досліджували В. Дружинін, В. Новлянська та інші [78].

Перелік методів розвитку критичного мислення достатньо великий. Добирати їх учителю слід з огляду на мету, завдання, зміст уроку. Крім того, слід зважати на особливості цих методів, та особливості дітей з ООП, адже, на певних етапах уроку вони є ефективнішими, а отже доречнішими. Учитель має опанувати якомога більше методів розвитку критичного мислення і бути обізнаним з особливостями їх ефективного застосування.

Нині значна увага науковців зосереджена на пошуках нових інноваційних форм та методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами щодо формування креативного мислення, що і визначило вибір теми випускної кваліфікаційної роботи «Розвиток креативного мислення дітей з особливими освітніми потребами».

Мета дослідження. Визначити особливості організації стратегій розвитку креативного мислення у дітей з особливими освітніми потребами засобами ігрової діяльності, систематизувати та апробувати систему ігор «Ігровий калейдоскоп».

Завдання:

1. Уточнити зміст та сутність понять «креативний розвиток», «критичне мислення», «властивості креативної особистості», «стратегії креативного розвитку».
2. Визначити умови формування креативного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.
3. Дослідити, які чинники сімейного середовища впливають на розвиток креативних здібностей дитини з особливими освітніми потребами.
4. Визначити шляхи активізації креативного розвитку дитини з особливими освітніми потребами засобами ігрової діяльності.

Об'єкт дослідження. Розвиток креативного мислення у дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження. Засоби ігрової діяльності.

Методологія та методи дослідження. Методологічними засадами дослідження є загальнонаукові методи: аналіз і синтез, метод систематизації та системний підходи у дослідженні умов креативного розвитку особистості.

Так, метод систематизації дав можливість узагальнити наукові доробки вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо креативного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Метод аналізу і синтезу дозволив розкрити сучасний стан та динаміку творчої активності дитини у сім'ї у контексті трансформацій сучасної сім'ї.

Теоретична та практична значущість результатів дослідження. Теоретична цінність роботи полягає у додатковому вивченні питання креативного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, результати якого можуть слугувати підґрунтям для відбору дидактичних ігор які стимулюватимуть розвиток креативного мислення; практична цінність полягає у можливості застосовувати запропоновані засоби активізації креативного розвитку особистості дитини в сім'ї.

Експериментальна база. Дослідження здійснювалося в закладі дошкільної освіти №12 «Золота рибка» м. Умань.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота має таку структуру: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел. Повний обсяг роботи 74 сторінок. У списку використаних джерел 93 найменування.

ВИСНОВКИ

Проблема дослідження феномену творчості та креативності є завжди актуальною, адже розвиток особистості, її майбутні досягнення в житті пов'язані з такими індивідуально-психологічними особливостями людини, як креативність, талант, обдарованість, які найбільш яскраво проявляються у творчості.

«Можна захоплюватися старовиною, але йти слідом потрібно за сучасністю» (Тацит). Створення нового продукту вимагає не лише творчої, а й одноманітної, рутинної роботи. Отож, ми вважаємо, що словом креативність позначається різна, але обов'язково і творча діяльність, робота на результат, заради створення кінцевого продукту.

Нами встановлено, що терміни «творчість» і «креативність» не є синонімами, оскільки творчість належить до світу мистецтва, вільному від прагматичних завдань, тоді як креативність слугує досягненню певних цілей, наприклад створенню креативної гри. Креативна гра пов'язана з прагненням мовної особистості реалізувати креативний потенціал і мови, і самої особистості, оскільки вона передбачає нову мовну компетенцію – не просто пасивне володіння мовою, а розуміння способів творчого використання мови, творчого перетворення свого мовного досвіду. Реалізація креативного потенціалу мови здійснюється неоднаково в різних людей, у різних умовах, у різний час, у текстах різного типу.

Останнім часом феномен гри активно вивчає філософія, культурологія, лінгвістика, математика, економіка та інші галузі знань, оскільки, володіючи онтологічною амбівалентністю, виступаючи одночасно і як об'єктивне явище, і як суб'єктивна діяльність, характеризуючись епістемологічною подвійністю як поєднання реальності й ірреальності, істини й вимислу, гру розглядають як ідеальне середовище для розуміння світу як хаотичного. Філософія хаосу нерозривно пов'язана з одним із фундаментальних понять, що набуло особливого значення в епоху постмодернізму, – грою.

Ключовими параметрами креативності визначають: оригінальність,

семантичну гнучкість, адаптативну та образну гнучкість, та семантичну спонтанну гнучкість.

З педагогічної точки зору критичне мислення – це комплекс мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел; бачити проблеми, ставити запитання; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи; робити свідомий вибір, приймати рішення.

Креативності та творчості можна і необхідно навчати, а далі — вдосконалювати їх, тренувати як, наприклад, тренують м'язи спортсмени чи техніку гри — музиканти. І саме заклад освіти та сім'я є ідеальним середовищем для цього. Коли дитині змодельовати ситуацію, та дати правильний поштовх до її самостійного вирішення, вона обов'язково знайде правильне рішення. Безумовно, ідеальним варіантом проведення такого роду занять є тренінги, робота в групах, або парах. Оскільки можна змодельовати та навіть розіграти одну й ту ж ситуацію різними способами. Сучасні діти мають вроджену креативність та власну думку і нашим завданням є їх розвиток та модернізація. Коли стосується розвитку критичного мислення у дітей з особливими освітніми потребами, в першу чергу ми маємо розуміти, що саме цим дітям необхідно по-максимуму навчати критичного мислення. Адже, що дає критичне та логічне мислення для них? Відповідь проста - це самостійність, безпека, міцне підґрунтя для впевненості в собі. Потрібно чітко розуміти, що діти з особливими освітніми потребами мають обмежене коло спілкування, а соціум не завжди є толерантним та безпечним.

Критичне мислення допомагає набути таких умінь: аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, оцінювати свої думки та сторонні впливи на них, виявляти в них сильні та слабкі аспекти, зважено розглядати різноманітні підходи до проблеми, щоб приймати обґрунтовані рішення щодо неї; формулювати самостійні судження й будувати переконливу аргументацію; здійснювати рефлексію та коригування власної діяльності. Особливо ці вміння допоможуть розрізнати інформаційні фейки, які наразі

надзвичайно заповнили та поширені у інтернет просторах. Діти з особливими освітніми потребами є надзвичайно добрими, відкритими, та схильні до копіювання поведінки того, хто їм подобається.

На формування креативності впливають такі умови, насамперед не повинно існувати зразка стандартної поведінки, повинен бути присутній зразок позитивної творчої поведінки; відсутність шаблонів поведінки; створення необхідних умов для засвоєння творчої поведінки; соціальне середовище для стимулювання творчої поведінки. Для того щоб розвивати творчу особистість, необхідно визначити її властивості, творчі здібності та характері особистісні риси [37].

Більшість науковців визначають такі основні властивості креативної особистості як розвинена фантазія, уява, нестандартність мислення, спроможність ризикувати; відхід від інерції мислення, вміння застосовувати отриманий досвід у нових ситуаціях та у вирішенні нових проблем, гнучкість та оригінальність мислення, незалежність від чужої думки, власна активність, здатність до саморозвитку.

Розвиток критичного та логічного мислення сприятиме у дітей з особливими освітніми потребами, та й загалом у всіх дітей всебічний, гармонійний, обдуманий розвиток, який сприятиме швидкому вирішенню проблем у різних ситуаціях. Критичне мислення — це процес розгляду ідей з багатьох позицій, відповідно до їх змістових зв'язків, порівняння їх з іншими ідеями. Критичне мислення — це результат, це момент у мисленні, коли критичний підхід стає природним шляхом взаємодії з ідеями та інформацією, це активний процес, який або стимулюється, або трапляється спонтанно і надає учневі можливість контролювати інформацію, ставити її під сумнів, об'єднувати, переробляти, адаптувати або відкидати. Таким чином, розвиток критичного мислення стає найактуальнішим за часів інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових тенденцій, змін, ситуацій або інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких не передбачувана. У цьому сенсі очевидною

є життєва необхідність формування критичного мислення не лише для дітей з особливими освітніми потребами, а й для освітньої системи загалом. Тільки таким шляхом можна стверджувати розвиток відповідно до вимог світового інформаційного суспільства та просуватися далі у напрямі толерантності, логічності, доброти, власної креативної думки, та критичного мислення. Сьогодні залишається актуальним твердження видатного американського мислителя минулого століття Джона Дьюї, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні інформації учням, а у тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення, навички мислення, котрі дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, які у них криються [65].

У сучасних умовах інформаційної війни, в яких перебуває Україна, важливе значення має виховання людей, які мислять самостійно, незалежно і творчо. Людей, які б мали навички критичного осмислення та аналізу фактів і подій, які відбуваються навколо. Саме тому, головним нашим завданням є хоча б дати поняття та поштовх до самостійного, критичного мислення, а в ідеалі — виховати гармонійно розвинену особистість, яка є самостійною, здатною до самообслуговування, прийняття власних рішень та при потребі вміти відстояти та обґрунтувати свою позицію як порядна, вихована та добросовісна особистість без нав'язаних стереотипів або поведінкових факторів. Адже, час не стоїть на місці, а прогресує, а отже, і ми маємо намагатись рухатись одночасно та в правильному, а головне, потрібному та доцільному напрямку. Самовдосконалюватись і вчити цього інших.

Сім'я посідає важливе місце у формуванні та розвитку особистості, забезпечує ефективну соціалізацію, оскільки, саме родина виконує функцію передачі наступним поколінням цінностей і норм поведінки, сприяє їх адаптації у соціальному середовищі та допомагає формувати соціальні відносини.

Саме тому у процесах творчого та креативного розвитку особистості одну з головних ролей відіграє сімейна соціалізація. У сім'ї створюється

середовище для розвитку творчих та креативних здібностей дитини, а ефективна сімейна соціалізація повинна сприяти гармонійному розвитку особистості. Як складова життєдіяльності суспільства сім'я виступає не лише засобом відтворення населення, а й первинним інститутом соціалізації дитини, саме в сім'ї дитина отримує перший соціальний досвід, вчиться пристосовуватись до навколишнього світу. Розвиток дитини починається з сім'ї, батьки у процесі навчання та виховання повинні спрямовувати його у правильному напрямку.

Питання існування та подолання бар'єрів в освітній діяльності має дуальну природу і стосується як здобувачів освіти, так і самих педагогів.

Творчий підхід – один із головних чинників ефективності діяльності людини у професійній сфері. Творче мислення постає потужним стимуляційним фактором розвитку особистості, що визначає її готовність змінюватися, відмовлятися від стереотипів виявляти внутрішню свободу і довільність учинкових дій. Унаслідок усього цього стає очевидною потреба пошуку засобів, що дозволяють розвивати творче мислення, творчі здібності і креативний розвиток дітей з особливими освітніми потребами. Одним із шляхів розвитку творчих здібностей особистості є застосування ігрової діяльності. З цією метою нами застосовано ігровий калейдоскоп (підбірка ігор на формування креативного мислення, стимулювання творчого розвитку) [72].

Мета такого ігрового калейдоскопу: усвідомлення і подолання дітьми з особливими освітніми потребами бар'єрності, що зумовлена психофізичними розладами, розширення внутрішніх кордонів свого мислення, використання ними всього розумового потенціалу для роботи над завданнями, які вимагають відшукання нових способів розв'язання новопосталих проблем і задач.

Завдання гри: знайомство з основними поняттями стосовно розвитку творчого мислення (творчість, творче завдання, етапи творчого процесу, ментальні моделі, креативність, пошукова творча активність, інсайт тощо); розвиток у дитини навичок і вмінь керувати перебігом власного творчого процесу; усвідомлення і подолання ним бар'єрів (когнітивних та

особистісних), що перешкоджають актуалізації творчих ресурсів та миследіяльнісних потенцій.

У грі використовувалися техніки і методики когнітивної та арт-терапії. Крім змістовних вправ, що реалізують мету і завдання, в ній були застосовані завдання, спрямовані на розвиток згуртованості групи і підвищення взаємодопомоги її учасників.

Ігровий калейдоскоп апробований в роботі зі дітьми з особливими освітніми потребами закладу дошкільної освіти №12 «Золота рибка» м. Умань. Кожна група учасників складалася з 5–6 осіб; робота проходила упродовж п'яти тижнів.

Ігровий калейдоскоп передбачав:

Основне завдання – проведення діагностики креативності, виявлення рівня творчого потенціалу конкретної особистості, специфікою застосування діагностичних методів при роботі з добору ігор.

Практичний блок ігрового калейдоскопу реалізувався із застосуванням ігрово-імітаційних і проблемно-діалогічних форм активізації творчої активності дітей, стимулювання їхніх творчих здібностей, здійснення ними продуктивної миследіяльності і спроможності зреалізувати креативну і творчу рефлексії власних дій і здобутків.

Використання потенціалу ігрового калейдоскопу дозволило вплинути на розвиток креативності, визначити основні теоретичні підходи до дослідження творчості і креативності, соціально-психологічних аспектів творчої діяльності та засобів оцінки креативності.

Метою використання циклу ігор з «Ігрового калейдоскопу» є створення умов для опанування дітьми загальними уявленнями щодо пізнавальної творчості, вирішення нестандартно поставлених задач, уникнення бар'єрності у спілкуванні.

Основними завданнями ігрового калейдоскопу є:

- формування спеціальних знань, що визначають загальні теоретичні уявлення про творчість і креативність;

- формування знань щодо ролі та місця творчої діяльності у структурі здібностей суб'єкта;
- формування цінностей і вмінь, потрібних для організації та стимуляції творчої діяльності суб'єкта чи групи.

Ігровий калейдоскоп як цикл ігрової діяльності був розділений на кластери та сфокусований на уникнення бар'єрності у спілкуванні, моделюючи різноманітні завдання, надавав можливість учасникам змінювати хід подій, креативно вирішувати ситуації, видозмінювати героїв та сценарії проведення, передбачаючи здійснення таких етапів:

- сформувати у дітей основи для розвитку креативного мислення, що сприятиме переходу від переважного індуктивного стилю мислення до повноцінного дедуктивного та абдуктивного;
- переорієнтувати технології, форми, методи і засоби у принципах: пріоритетності самостійної діяльності, спільної діяльності педагога і дітей, індивідуалізації учіння, розвитку пізнавальних потреб, формування творчого мислення, критичної рефлексії та особистої відповідальності і толерантності.

Цикл завдань ігрового калейдоскопу поділений на подолання бар'єрності у спілкуванні, обміні досвідом та набуття навичок розв'язування завдань частково наслідувальним чином.

Процес формування у дітей з особливими освітніми потребами досвіду творчого та креативного мислення полягає у цілеспрямованій взаємодії, співтворчості педагога, логопеда, батьків і дитини за спеціально організованих умов із застосуванням чітко спроектованих механізмів, форм, методів, засобів та інструментів організації занять, що використовуються комплексно і залежать від завдань конкретного етапу.

Для розвитку уяви й креативності дітей, необхідно розширювати їх життєвий досвід. Тут стане у нагоді наш «Ігровий калейдоскоп», адже він містить ігри спрямовані на розвиток творчості та креативності, стимулює до аналізу подій, характеристики образів; розповіді від імені героїв або персонажів, або навіть речі, можливість зміни персонажу, або ходу гри

навчить орієнтуватися в швидкозмінному ритмі життя, сприятиме розвитку самостійності, відповідальності, взаєморозумінню та взаємоповазі.

Використання ігор «Ігрового калейдоскопу» дозволили зробити заняття з дітьми з особливими освітніми потребами цікавим, доступним, допомагали засвоїти знання, підвищували ефективність такого заняття. Під час ігрових подорожей нами ставилися навчальні та розвивальні цілі: розвиток логічного мислення, мовлення, креативної уяви, кмітливості. Ігри, що складають основу нашої добірки, сприяли розвитку креативного мислення, створювали проблемні ситуації, умови для диференційованого навчання. Щоб гра виконувала завдання художнього виховання, нами застосовано на заняттях яскраві барвисті малюнки, художньо оформлені іграшки, роздатковий матеріал.

Застосування таких ігор та цікавих вправ підвищила ефективність розвиткового процесу, успішній активізації розумової діяльності сприяють цікаві та доступні дітям питання, загадки, моменти несподіванки, загадковості, подиву, змагання, а також використання слухової, зорової, рухової наочності.

При підборі ігор нами враховано наочно-дієвий характер мислення, що сприяє всебічному розвитку дітей, їхніх пізнавальних здібностей, мовлення, спілкування з однолітками і дорослими, прищеплює інтерес до пізнання нового, формує вміння й навички освітньої діяльності, допомагає дитині опановувати вмінням аналізувати, порівнювати, узагальнювати.

Однак, незважаючи на великий масив досліджень у цій предметній сфері, все ж є підстави констатувати брак міждисциплінарних досліджень, причому як здійснених на нових парадигмальних засадах, так і конкретизованих емпірично, у тому числі й експериментально. Тим більше, що розробка тематики розвитку творчих здібностей та креативного розвитку у дітей з особливими освітніми потребами передбачає комплексність і взаємозалежне збагачення науково-раціональних та досвідно-інтуїтивних способів і прийомів пізнання того, що таке творчість, творчі здібності та креативність особистості і як їх актуалізувати у часопросторі сучасного

закладу освіти.